«Η παραγωγή υπερβολικού αριθμού χρήσιμων πραγμάτων, οδηγεί στη δημιουργία άχρηστων ανθρώπων»! – ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ (Σαράντος Ι. Καργάκος, Συγγραφέας – Ιστορικός)

Categories : ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Date : 21 Οκτωβρίου, 2021

Χρόνος: το Μέλλον. Τόπος: ένα σούπερ-μάρκετ. Και μέσα σ' αυτό τρία ρομπότ, συνοδευόμενα από έναν άνθρωπο, κοιτάζουν, ελέγχουν κι εξετάζουν τα διάφορα προϊόντα, για ν' αποφασίσουν τελικά ν' αγοράσουν κάποιο συγκεκριμένο. Μ' αυτό τον τρόπο διαφήμισε πρόσφατα στην τηλεόραση τα προϊόντα της γνωστή εταιρία.
Για τους περισσότερους η διαφήμιση αυτή δεν είναι τίποτα περισσότερο από ένα απλό «παραμύθι», επιστημονικής φαντασίας. Λίγοι είναι αυτοί που πρόσεξαν πως ο άνθρωπος δεν αποτελεί παρά έναν «κομπάρσο, ένα διακοσμητικό στολίδι», στο θέμα της διαφήμισης, κι ακόμη λιγότεροι αυτοί που ανησύχησαν. Μήπως, η σκηνή δεν αποτελεί απλώς μια έξυπνη επινόηση των διαφημιστών, αλλά κι ένα δυσάρεστο οιωνό για το μέλλον; Μήπως τα λόγια του Μαρξ αποδειχθούν προφητικά;
Ένας διευθυντής της Ρολς-Ρόυς προβλέπει ότι στο μέλλον τα εργοστάσια θα δουλεύουν μ' έναν άνθρωπο κι ένα σκύλο: ο σκύλος θα είναι εκεί, για να εμποδίζει τον άνθρωπο ν' αγγίζει τα μηχανήματα και ο άνθρωπος θα είναι εκεί, για να ταΐζει το σκύλο! «Ποτέ άλλοτε οι ουτοπίες δεν ήταν τόσο πραγματικότητα, όσο στην εποχή μας», λέει ο φιλόσοφος Μπερντιάεφ. Ήδη στην Ιαπωνία τα ρομπότ-εργάτες έχουν αρχίσει να σκοτώνουν τους ανθρώπους-εργάτες. Φαίνεται πως θεωρούν περιττή την ύπαρξη έμψυχου στοιχείου στη διαδικασία της παραγωγής.

Ο άνθρωπος ξεκίνησε με άλλα οράματα και κατέληξε να ζει με τα φαντάσματα. Φαντάσματα είναι τα δημιουργήματά του. Το όνειρο τόσων γενιών για μια ζωή πιο ξεκούραστη, πιο ανέμελη και λιγότερο καταπιεστική, φαινόταν να γίνεται πραγματικότητα, καθώς παράγονταν συνεχώς όλο και περισσότερα προϊόντα, που θα βοηθούσαν στο ν' απλουστεύσουν τη ζωή και να την απαλλάξουν από πολλά «βιοτικά» προβλήματα. Ο σύγχρονος άνθρωπος, αν και πολυάσχολος σε σχέση με τον άνθρωπο του παρελθόντος, απολαμβάνει ένα εξαιρετικά υψηλό βιοτικό επίπεδο και κανονικά θα έπρεπε να νιώθει πιο ξεκούραστος μέσα στις ανέσεις και πιο ασφαλής μέσα στις εγγυήσεις ασφάλειας που του δίνει η σύγχρονη τεχνολογία.

Οπωσδήποτε, η τεχνολογία «φρόντισε» να κάνει τη ζωή του ανθρώπου απλούστερη κι ευκολότερη σ' όλες τις εκδηλώσεις της. Και φυσικά, το πρώτο που επιδίωξε ήταν να

κάνει πιο ξεκούραστη την εργασία του. Από τον εργάτη του εργοστασίου μέχρι τον υπάλληλο του γραφείου, ο σημερινός εργαζόμενος έχει στη διάθεση του ένα μεγάλο αριθμό μηχανημάτων, που ελαχιστοποιούν τις κινήσεις του και περιορίζουν την κούραση του. Καθισμένος ή τοποθετημένος μπροστά σε πολύπλοκες μηχανές, το μόνο που κάνει είναι να πατάει κάποια κουμπιά με σταθερό ρυθμό ή να παρακολουθεί, αν τα κουμπιά λειτουργούν με σταθερό ρυθμό.

Θα μπορούσε κανείς να πει πως η τεχνολογία κατόρθωσε επιτέλους να πραγματοποιήσει τη μεγάλη επιθυμία του ανθρώπου, αφού το να πατάς ένα κουμπί είναι ασφαλώς πιο εύκολο από το να εκτελείς τις κουραστικές και βασανιστικές εργασίες του παρελθόντος. Η παραγωγή τόσο χρήσιμων για τον άνθρωπο προϊόντων τον ξεκούρασε σωματικά -κι αυτό δεν μπορεί κανείς να το αρνηθεί, **τον εξουθένωσε όμως ψυχικά**. Η σύγχρονη τεχνολογία αντιμετώπισε τον άνθρωπο σαν μηχανή, που «πιέζοντας» και κουράζοντάς την λιγότερο, θα μπορούσε να εξασφαλίσει «μακροζωία» και μεγαλύτερη παραγωγή. Για να το πούμε πιο απλά: η τεχνολογία αντιμετωπίζει τον άνθρωπο σαν μηχανή μεγάλης διάρκειας, που έχει την ικανότητα της βελτίωσης. Είναι ένα μοντέλο που δεν παλιώνει εύκολα, γιατί ανανεώνεται, αναπροσαρμόζεται (*).

Έτσι οι μηχανές έχουν αχρηστεύσει τον άνθρωπο ως ανθρώπινη παρουσία. Τα συστήματα παραγωγής τον θέλουν σώμα, για **να καταναλώνει**, και εγκέφαλο χωρίς εγκεφαλική ουσία. Τον υποχρεώνουν ν’ ακολουθεί μια τυπική διαδικασία, χωρίς αλλαγές ή πρωτοβουλίες. Έχουν μεταβάλει την εργασία του σε μια μονότονη ρουτίνα, από την οποία δεν μπορεί να ξεφύγει και που ώρα με την ώρα γίνεται περισσότερο **μονότονη** και κουραστική. Ο εργάτης έχει αποξενωθεί από το προϊόν που κατασκευάζει. Γνωρίζει ότι δεν αποτελεί παρά έναν κρίκο, ένα γρανάζι ανάμεσα σε χιλιάδες άλλους γραναζοποιημένους ανθρώπους, που γι’ αυτόν το λόγο δεν έχει δικαίωμα να πει: «Εγώ το έφτιαξα αυτό. Είναι δικό μου δημιούργημα». Ίσως μάλιστα, κάπου-κάπου αισθάνεται πως η μοίρα του είναι προδιαγραμμένη: να πεταχθεί, όπως πετιέται η σκουριασμένη μηχανή.

Όταν ο άνθρωπος χάνει τον κύριο ρόλο μέσα στη διαδικασία της παραγωγής, είναι φυσικό ν’ αχρηστευθεί. Έτσι από τη στιγμή που η παραγωγή έγινε υπερπαραγωγή —χωρίς να ξέρουμε γιατί—, από τη στιγμή που οι μεγιστάνες της παραγωγής **μας έπεισαν πως έχουμε ανάγκες από πολλά, πάρα πολλά «χρήσιμα» πράγματα, αχρήστεψαν τον άνθρωπο και ως παραγωγό και ως καταναλωτή** . Μια σειρά από προϊόντα έχει κατακλύσει και κατακτήσει τη ζωή μας, απλουστεύοντάς την σε υπερβολικό βαθμό: τηλεχειριζόμενες μηχανές, ετοιμοπαράδοτα πράγματα, ακόμη και φαγητά. Όλ’ αυτά έχουν διευκολύνει τον άνθρωπο στις καθημερινές του ασχολίες, αποτελούν όμως και το πρώτο βήμα για τη δημιουργία άχρηστων ανθρώπων. Προσφέροντας απεριόριστες δυνατότητες, **περιορίζουν τις φυσικές δυνατότητες του ανθρώπου**.

Οι υπερβολικές απλουστεύσεις σε τελευταία ανάλυση κατέληξαν δεσμεύσεις. Ο σύγχρονος άνθρωπος νιώθει τόσο άνετος μέσα στο πλέγμα των ανέσεων, όσο ο Λαοκόων μέσα στο σύμπλεγμα των φιδιών. Γι' αυτό βέβαια δεν ευθύνονται παρά μόνο έμμεσα τα χιλιάδες χρήσιμα προϊόντα. Κάνοντας υπερβολικά ξεκούραστη την ανθρώπινη ζωή, καλλιεργούν ένα **πνεύμα νωχελικότητας**, μια νοοτροπία ευθυνοφοβίας και αβουλίας. Ο σύγχρονος άνθρωπος δεν αναλαμβάνει εύκολα ευθύνες, δεν παίρνει πρωτοβουλίες, για τον απλούστατο λόγο ότι δε χρειάζεται να πάρει. Γνωρίζει ότι υπάρχει κάποιο «προϊόν», που μπορεί να τον αντικαταστήσει ή να τον διευκολύνει στα καθήκοντα του. Ξέρει πως πίσω από αυτόν υπάρχει μια μηχανή ή κάποιος άλλος, που είναι έτοιμοι να συμπληρώσουν και να καλύψουν κάθε παράλειψή του. Αδιαφορεί, γιατί δε χρειάζεται να ενδιαφερθεί. Έχει την πεποίθηση ότι κάποιοι θα φροντίσουν πριν από αυτόν γι' αυτόν, αλλά μετά από αυτόν. Και δεν έχει άδικο.

Έτσι ο άνθρωπος σιγά-σιγά αλλά σταθερά **ανενεργοποιείται, αχρηστεύεται**. **Η ζωή χάνει το δρόμο της ευκολότερα στην ευτυχία παρά στη δυστυχία και αυτό φαίνεται να έχει συμβεί με τη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου. Έχει εξαρτηθεί τόσο πολύ από την πληθώρα των «χρήσιμων» πραγμάτων, ώστε αδυνατεί να ζήσει χωρίς αυτά**. Δεν είναι **παράδοξο** το φαινόμενο ότι ενώ διαθέτει αρκετό ελεύθερο χρόνο, ο άνθρωπος της εποχής μας επιμένει να κάθεται κλεισμένος στο σπίτι του απέναντι στην οθόνη της τηλεόρασης. Αντί να περπατήσει μέχρι το βουνό να δει την ανατολή του ήλιου, προτιμά να τη δει στο βίντεο. Το αυτοκίνητο τον έκανε, από δίποδο ον, άποδο. Ακόμα και την εφημερίδα από το περίπτερο πηγαίνει να την πάρει με τ' αυτοκίνητο. Έτσι, χάρη στ' αυτοκίνητο, κατάντησε ακίνητος.

Ακόμη, μηχανοποιώντας βαθύτερα τη ζωή του ο άνθρωπος, **έχασε την ευαισθησία του**. Γέμισε τη ζωή του μ' ένα πλήθος προϊόντων, αλλά ξέχασε πώς πρέπει να τα χρησιμοποιεί κι έχασε τη χαρά και την ικανοποίηση, που θα μπορούσαν να του προσφέρουν κι αυτά, αν τ' αξιοποιούσε σωστά. Οι αυτόματες ταχύτητες στ' αυτοκίνητα κάνουν ασφαλώς πιο εύκολη την οδήγηση (δε χρειάζεται να κουνήσεις το δεξί σου χέρι και το αριστερό πόδι), αφαίρεσαν όμως τη γοητεία που είχε η οδήγηση του αυτοκινήτου και την αίσθηση κυριαρχίας του ανθρώπου πάνω στη μηχανή, που πειθαρχούσε στις εντολές του. Στο μέλλον τ' αυτοκίνητο θα γίνει αυτό που λέει τ' όνομα του: αυτοκίνητο. Ο άνθρωπος θα είναι απλώς μεταφερόμενος και οι δυνατότητες παρέμβασης που θα έχει, είναι αυτές που έχει ο νεκρός στη νεκροφόρα.

Προς το παρόν ο άνθρωπος είναι υποχρεωμένος να ζει στον κόσμο των **περιττών πραγμάτων**. Σε μια πολυτελέστατη φυλακή με χρυσά κάγκελα, αλλά αυτό δε σημαίνει πως παύει να είναι φυλακισμένος. Όταν στην Αγγλία ίσχυε η θανατική ποινή του απαγχονισμού, οι αριστοκράτες θανατοποινίτες είχαν το προνόμιο ν' απαγχονισθούν με μεταξωτό σκοινί. Αυτό δεν άλλαζε βέβαια την κατάσταση, όταν

γίνονταν νεκροί. Σήμερα, χωρίς να είμαστε αριστοκράτες, έχουμε το προνόμιο ενός αργού θανάτου μέσα σε μια ζωή χωρίς δράση, χωρίς αυτόνομη κίνηση, χωρίς πρωτοτυπία και χωρίς καμιά προοπτική για ποικιλία. Ποικιλία υπάρχει μόνο στα πράγματα που μπορεί κανείς ν' αγοράσει.

Η ανθρώπινη ζωή έχει χάσει τη φαντασία, την ομορφιά του απροσδόκητου και του απρόσμενου, την αφή των απλών, μα αιώνιων πραγμάτων. Έγινε μηχανική, όπως μηχανικός έγινε και ο άνθρωπος, που κάνει ό,τι τα προϊόντα του τού επιτρέπουν να κάνει. Ίσως μάλιστα σε λίγο χάσει και το δικαίωμα να παίρνει αποφάσεις, αφού θα υπάρχουν μηχανές, που θα φροντίζουν και γι' αυτό. **Όσο περισσότερο οι μηχανές θα συμπεριφέρονται σαν άνθρωποι, τόσο περισσότερο οι άνθρωποι θα λειτουργούν σαν μηχανές**.

Ο Περικλής αποκαλεί αυτόν που δεν ασχολείται με τα κοινά «αχρείον», δηλαδή άχρηστον. Σε μια τέτοια «αχρειότητα» οδηγείται και ο σημερινός άνθρωπος που, πνιγμένος μέσα στην ιλύ (**) των υλικών πραγμάτων, λησμονεί πως αυτός πρέπει να είναι ο διαχειριστής των κοινωνικών και πολιτικών πραγμάτων.

Κι εύλογα διερωτάται κανείς: δεν υπάρχουν άνθρωποι πνευματικοί να βαρέσουν την καμπάνα του συναγερμού, να ξυπνήσουν τον άνθρωπο από το λήθαργο του **υλικού ευδαιμονισμού**; Οι επιστήμονες που πρόσφεραν αυτό τον κατακλυσμό των αγαθών, γιατί δεν αντιδρούν, αφού βλέπουν πως από ένα σημείο και πέρα τ' αγαθά παύουν να είναι αγαθά; Κάποιος σοφός που ρωτήθηκε γιατί οι επιστήμονες στριμώχνονται στην πόρτα των πλουσίων, ενώ οι πλούσιοι δε νιώθουν την ανάγκη να κάνουν το ίδιο, απάντησε: «Οι επιστήμονες ξέρουν τη χρησιμότητα του χρήματος, ενώ οι πλούσιοι αγνοούν την ανωτερότητα της επιστήμης». Τη νιώθουν σαν κάτι χρησιμοποιήσιμο. Έτσι νιώθουν και τους επιστήμονες. Το ζήτημα είναι, γιατί οι επιστήμονες ανέχονται μια τέτοια χρησιμοποίηση, που σημαίνει πως αποδέχονται την ηθική τους αχρήστευση; Ίσως, γιατί σε μια εποχή που κυριαρχεί το συνθετικό ελαστικό, να έχουμε σύνθεση κι ελαστικών συνειδήσεων.

Θα ήταν αστείο, λοιπόν, να κατηγορούμε τα προϊόντα για την αχρήστευση του ανθρώπου. Αυτά δεν αποτελούν την αιτία, αλλά την αφορμή. Δεν υπάρχει σαφής διαχωρισμός μεταξύ χρήσιμων και άχρηστων πραγμάτων. Ο άνθρωπος είναι αυτός που καθορίζει τη χρησιμότητά τους. Γι' αυτό πρέπει ο άνθρωπος να μάθει πώς θα τα χρησιμοποιεί και πόσα θα χρησιμοποιεί. Με το ν' αποκηρύσσουμε την τεχνολογία και τα επιτεύγματα της, είναι σαν να θέλουμε να επιστρέψουμε από τα σούπερ μάρκετ του μέλλοντος στα σπήλαια του παρελθόντος.

(27 Μαρτίου 1988)

(*) Προς το παρόν ο άνθρωπος θεωρείται χρήσιμος ως μηχανή, γιατί έχει διάρκεια εργατικής ηλικίας (30 περίπου χρόνια) περισσότερη από κάθε άλλη μηχανή κι επιπλέον η «κατασκευή» και συντήρησή του είναι φθηνή.

(**) ιλύς -νος: πηλός, λάσπη, που εναπόκειται στις όχθες ποταμών και λιμνών.

(Από το βιβλίο του Σαράντου Ι. Καργάκου: «Προβληματισμοί – ένας διάλογος με τους νέους.» Τόμος Ε΄ GUTENBERG – ΑΘΗΝΑ 1997)